

**SRPSKO UDRUŽENJE ZA KRIVIČNOPRAVNU
TEORIJU I PRAKSU**

**INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA
ISTRAŽIVANJA**

REV IJA

ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO

Savet časopisa

Prof. dr Božidar BANOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Dr Marina BLAGOJEVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Milena DAVIDOVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ – Kriminalističko - policijska akademija u Beogradu, Prof. dr Đorđe IGNJATOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Mr Miroslav IVANOVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Mr Jasmina KIURSKI – Zamenik javnog tužioca u Apelacionom javnom tužilaštvu u Beogradu, Dr Branislava KNEŽIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Lepasava KRON – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Ljubinko MITROVIĆ – Panevropski Univerzitet „APEIRON“ u Banja Luci Prof. dr Drago RADULOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici, Prof. dr Ivana SIMOVIĆ-HIBER – Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Dr Momčilo TALIJAN – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Siniša VAŽIĆ – sudija Apelacionog suda u Beogradu

Redakcija časopisa

Prof. dr Stanko BEJATOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Prof. dr Marc COOLS – Univerzitet u Briselu, Prof. dr Claus ROXIN – Pravni fakultet Univerziteta u Minhenu, Dr Jovan ĆIRIĆ – Institut za uporedno pravo u Beogradu, Dr Sanja ĆOPIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Mr Dušan DAVIDOVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Vid JAKULIN – Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani, Dr Vladan JOLDŽIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Dragan JOVAŠEVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Akademik Igor LEONIDOVIĆ TRUNOV – Ruska akademija nauka u Moskvi, Dr Olivera PAVIĆEVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Maja SAVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Miodrag SIMOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Dr Ivana STEVANOVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Zoran STOJANOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Prof. dr Milan Škulić – Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Glavni i odgovorni urednik časopisa

Dr Zoran STEVANOVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Urednik časopisa

Prof. dr Vojislav ĐURĐIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Sekretari redakcije časopisa

Dr Ana BATRIĆEVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu
Aleksandra ILIĆ – Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

ISSN 1820-2969

Časopis izdaje: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Časopis izlazi tri puta godišnje. Radove i ostalu poštu u vezi sa časopisom slati na adresu:
REVIJA ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO,
Beograd, Ulica Kraljice Natalije br. 45. E-mail: sukp@sezampro.rs
Rukopisi se ne vraćaju

U troškovima izdanja časopisa učestvovalo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog
razvoja Republike Srbije i Prvosudna akademija u Beogradu

Štampa i priprema: „KULTURA PRINT“ Beograd.
Tiraž: 500 primeraka

Editorial council

Professor Božidar BANOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Kragujevac, Marina BLAGOJEVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Milena DAVIDOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Đorđe ĐORĐEVIĆ, PhD – Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, Professor Đorđe IGNJATOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Belgrade, Miroslav IVANOVIĆ, MA – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Jasmina KIURSKI, MA – Deputee Public Prosecutor, Appellate Public Prosecutor Office, Belgrade, Branislava KNEŽIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Lepasava KRON, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Ljubinko MITROVIĆ, PhD – Pan – European University „APEIRON“, Banja Luka, Professor Drago RADULOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Podgorica, Professor Ivana SIMOVIĆ-HIBER, PhD – Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Momčilo TALIJAN, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Siniša VAŽIĆ – Judge, Court of Appeal, Belgrade

Editorial board

Professor Stanko BEJATOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Kragujevac, Professor Marc COOLS, PhD – University of Brussels, Professor Claus ROXIN, PhD – Faculty of Law, University of Munich, Jovan ĆIRIĆ, PhD – Institute of Comparative Law, Belgrade, Sanja ĆOPIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Dušan DAVIDOVIĆ, MA – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Vid JAKULIN, PhD – Faculty of Law, University of Ljubljana, Vladan JOLDŽIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Dragan JOVAŠEVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Niš, Academic Igor LEONIDOVIĆ Trunov – Russian Academy of Sciences, Moscow, Olivera PAVIĆEVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Maja SAVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Miodrag SIMOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Banja Luka, Ivana STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Zoran STOJANOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Belgrade, Professor Milan ŠKULIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Belgrade

Editor in chief

Zoran STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research,
Belgrade

Editor

Professor Vojislav ĐURĐIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Niš

Secretaries of the redaction

Ana BATRIĆEVIĆ, PhD – Institute of Criminological and
Sociological Research, Belgrade

Aleksandra ILIĆ – Faculty of Security Studies, University of Belgrade

ISSN 1820-2969

The Review is issued by: Serbian Association for Theory and Practice of Criminal Law
and Institute of Criminological and Sociological Research in Belgrade.

The Review is published three times a year.

Send scientific articles and other papers relevant for the Review to the following address:

REVIEW OF CRIMINOLOGY AND CRIMINAL LAW,

Belgrade, No. 45, Kraljice Natalije Street, or via E-mail: sukp@sezampro.rs

Manuscripts are not returned.

The Ministry of Education, Science and Technological Development and Judicial
Academy in Belgrade participated in the coverage of this Review's publishing costs.

Printed and arranged by: "KULTURA PRINT", Belgrade

Number of prints: 500

**REVIJA
ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO**

VOL 50. BR. 3

BEOGRAD

SETEMBAR-DECEMBAR 2012.

UDK 343

ISSN 1820-2969

S A D R Ź A J

Č L A N C I :

1. Leposava KRON: Psychopatia suspecta: apologija pro sua vita 9
2. Drago RADULOVIĆ: Konceptija istrage u krivičnom postupku u svijetlu novog krivičnog procesnog zakonidavstva 21
3. Ivana SIMOVIĆ-HIBER: Modeli evropskog krivičnog prava i statuta međunarodnih krivičnih tribunala u realizaciji ideje nadnacionalnog krivičnog prava 37
4. Vladan JOLDŽIĆ: Prekršaji i zaštita životne sredine – neke nedoumice i otvorena pitanja 61
5. Zlatko NIKOLIĆ: Uzroci maloletničkog prestupništva 75
6. Zoran M. STEVANOVIĆ: Ostvarivanje ideje o izgradnji probacijskog sistema u Srbiji 87
7. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIC: Načelo materijalne istine u krivičnom postupku 103
8. Tadija BUBALOVIĆ: „Jednakost oružja“ i njegova afirmacija u okviru prava na obranu 135
9. Eldan MUJANOVIĆ - Dina BAJRAKTAREVIĆ: Regulacija lihvarskog/zelenaškog ponašanja u pravnom sistemu BiH 163
10. Dusan DAVIDOVIĆ: Private security in western balkan countries 179
11. Miroslav IVANOVIĆ: Značaj zakonskih rešenja u prevenciji i suzbijanju narkomanije 193
12. Zoran KESIĆ: Nastanak i razvoj koruptivne karijere u policiji – konceptija „klizavog terena“ 205

Mr Zoran KESIĆ¹
Kriminalističko-policijska akademija,
Beograd

Pregledni članak
UDK: 343.352:351.74/.75
Primljeno: 27. novembar 2012. god.

NASTANAK I RAZVOJ KORUPTIVNE KARIJERE U POLICIJI – KONCEPCIJA „KLIZAVOG TERENA“²

Sudeći po učestalosti naučnih diskusija, stručnih polemika i obimu objavljene literature o korupciji uopšte interesovanje za ovom kriminalnom pojavom konstantno raste. Razlozi za to prevashodno leže u posledicama koje korupcija stvara na individualnom i društvenom nivou i činjenici da suprotstavljanje toj pojavi predstavlja jedan od prioritetnih zadataka u svakom društvu koje stremlji ka vladavini prava. Primetno je da se problemom korupcije bave naučnici i stručnjaci različitih profila, analizirajući ovaj fenomen iz više aspekata i njegovo prisustvo u različitim segmentima društva. Za nas je svakako najinteresantniji kriminološki ugao posmatranja i to posebno onaj koji se bavi objašnjenjem nastanka i razvoja korupcije u policiji. Iako ona predstavlja deo jednog sistemskog problema „policijska korupcija“ je ipak praćena brojnim specifičnostima, koje se ne mogu jasno sagledati ukoliko se ne izdvoje iz šireg konteksta. Ovo se posebno odnosi na dinamiku koruptivne karijere u policiji, na njen nastanak, razvoj i prestanak. Uprkos izraženim sumnjama da se u policiji ne može razviti koruptivna karijera i uvreženom mišljenju da koruptivno ponašanje

1 Corresponding Author: kesiczoran@yahoo.com

2 Ovaj rad predstavlja rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (br. 179045), a realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu (2011-2014). Rukovodilac projekta je prof. dr Saša Mijalković.

predstavlja skup pojedinačnih koruptivnih transakcija koje nisu međusobno povezane i kojima policijski službenici pristupaju spontano i neplanirano mi ćemo u ovom radu nastojati da ukažemo na činjenicu da koruptivno ponašanje može predstavljati sistemsko ponašanje pojedinaca i grupa policajaca, koje ne samo da može pre-rasti u naviku, već i progredirati ka ozbiljnijim vidovima zloupotreba.

Ključne reči: policijska ovlašćenja, zloupotreba, korupcija, karijera, klizav teren.

1. Uvod

Položaj i uloga policije oduvek su budili interesovanje naučne i stručne javnosti. Pored uobičajenih tema o istorijatu, funkciji i organizaciji policije, poslednjih godina sve veću pažnju pobuđuje problem *policijskih devijacija*.³ Činjenica je da pripadnici policije tokom izvršavanja službenih zadataka moraju da se pridržavaju zakona i profesionalne etike. Ova obaveza logično proizilazi iz njihove primarne funkcije. Budući da su zaduženi za sprovođenje zakona policajci moraju biti i reprezenti njegovog poštovanja. Stvarnost međutim neretko demantuje ovo pravilo, o čemu svedoče različiti vidovi neetičkog i protivzakonitog ponašanja policijskih službenika.

Znatan broj takvih postupaka predstavljaju preokračenje ovlašćenja, odnosno njihovu primenu mimo pravnog osnova ili bez dovoljnog razloga za upotrebu konkretnog ovlašćenja. Ovde je reč zapravo o pogrešnoj primeni službenih mera i radnji, a koje najčešće predstavljaju posledicu nehata policijskog službenika. U policijskoj praksi se međutim beleže i klasični slučajevi zloupotrebe ovlašćenja, odnosno upotrebe policijskog ovlašćenja u svrhe koje nisu dopuštene propisima, koje nisu povezane sa ostvarenjem službenog zadatka ili je pak cilj upotrebe ovlašćenja u suprotnosti sa interesima službe. U znatnom broju slučajeva reč je o zlonamernom korišćenju policijskog ovlašćenja ili pak njegovoj upotrebi u cilju ostvarenja, pre svega, ličnog interesa. Koruptivno ponašanje predstavlja tipičan oblik ovakvog ponašanja.

3 Termin „policajska devijantnost“ (e. police deviance) se inače učestalo koriste u anglosaksonskoj literaturi kao zajednički naziv za odstupajuća ponašanja pripadnika policijske profesije, a za koja se u našoj literaturi i pravnim aktima koriste formulacije «povrede radnih obaveza i dužnosti» ili «preokračenje i zloupotreba policijskih ovlašćenja». U jednom od najznačajnijih tumačenja ove pojave Thomas Barker i David Carter definišu policijsku devijantnost kao aktivnost koja nije u skladu sa normama, očekivanjima i standardima etičke, organizacione i pravne prirode policijske profesije. „...etički standardi predstavljaju principe odgovarajućeg internog ponašanja policajca i izraz njegovih ličnih vrednosti, organizacioni standardi potiču iz politike, procedura, pravila i odredbi policijske uprave, ali i očekivanja kolega policajaca, dok su pravni standardi predstavljeni u zakonima i drugim pravnim aktima, koje su policajci dužni da poštuju“ (Barker and Carter, 1994:4).

Zaokupljenost naučne i stručne javnosti problemom korupcije u policiji dokazuju brojni teorijski i stručni radovi, ali i sve prisutnija monografska dela i naučne studije, koja sistematski sagledavaju ovaj fenomen. Primetno je da se problemom korupcije u policiji bave naučnici i stručnjaci različitih profila, analizirajući ovaj fenomen iz različitih aspekata (pravnog, kriminološkog, sociološkog, psihološkog, bezbednosnog itd.). Za nas je svakako najinteresantniji kriminološki ugao i to posebno segment koji se bavi objašnjenjem nastanka i razvoja koruptivne karijere u policiji. Neko bi se međutim, možda s pravom, zapitao ima li osnova ispitivati koruptivno ponašanje policijskih službenika na tom nivou, zbog postojanja sumnje u mogućnost razvijanja koruptivne karijere paralelno sa profesionalnom policijskom karijerom. Ukoliko bi mišljenje potražili među samim pripadnicima policije, a posebno visokim policijskim rukovodiocima, verovatno bi naišli na stav kako u policijskim organizacijama nije moguće razviti koruptivnu karijeru, i da za to postoje najmanje dva razloga: 1) korupcija predstavlja skup pojedinačnih koruptivnih transakcija koje nisu međusobno povezane i kojima policijski službenici pristupaju spontano i neplanirano i 2) službe unutrašnje kontrole su revnosne i efikasne u suzbijanju korupcije u policiji, delujući blagovremeno, već na pojavu prvih znakova korupcije. Međutim, da li je baš tako?

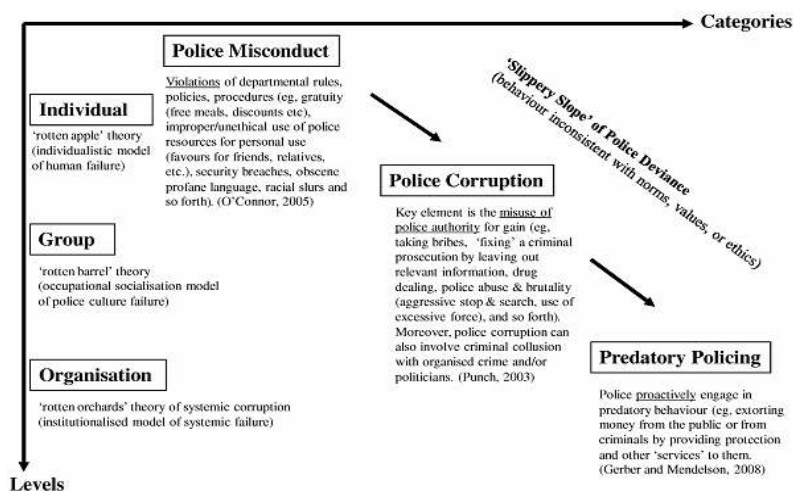
Ovakva samopercepcija problema korupcije u policiji podseća nas na koncepciju „trule jabuke“ (*e. rotten apple*), a koju takođe, sa razlogom, vrlo rado koriste policijski rukovodioci, tvrdeći kako je korupcija jedino moguća na nivou pojedinaca i da se ne odvija bez uporišta u široj grupi. Međutim, ova tvrdnja, kao i ubedenje da se koruptivna karijera ne može razviti u policiji, zapravo predstavljaju svojevrsan „mit“ o korupciji u policiji. Doduše, zasluge za nastanak ovog mita bi pre mogli pripisati svesnoj konstrukciji i manipulaciji policijskog imidža u javnosti, a manje zabludama i lakovernosti policijskih rukovodilaca. Naime, zahvaljujući prevashodno nezavisnim istragama rada pojedinih policijskih odeljenja (Knapp Commission, 1972; Pennsylvania Crime Commission, 1974; Mollen Commission, 1992; Fitzgerald Commission, 1989; Royal Commission, 1997 itd.), možemo slobodno tvrditi kako koruptivno ponašanje u policiji neretko predstavlja sistemsko ponašanje pojedinaca i manjih grupa, a koje je često praćeno progresijom ka ozbiljnijim vidovima kršenja propisa. U iznetim dokazima metafora korupcije kao „klizavog terena“ (*e. slippery slope*) je pronašla svoje realno uporište.

2. Preispitivanje dinamike koruptivne karijere policijskih službenika kroz koncepciju „klizavog terena“

Primetno je da mnogi autori svoja objašnjenja dinamike policijske devijantnosti baziraju na metafori „klizavog terena“, a kojom teže opisati socijalno-psihološki proces započinjanja karijere sitnim prestupima, nakon kog svako naredno

kršenje pravila postaje ozbiljnije, ali i lakše za izvršenje. Slikovito rečeno, pojedinac klizi na putu bez povratka, tokom kog ozbiljniji prestupi bivaju neminovno jer se njihovo izvršenje prihvata kao uobičajen način ponašanja. Kako objašnjavaju Geoff Dean i Petter Gottschalk: „Istaknuta teorija o devijantnom ponašanju policije opredmećena je u metafori 'klizavog terena', po kojoj učestvovanjem u relativno malim prekršajima (na primer prihvatanje besplatnog obroka) policajac pravi prvi korak koji vodi ka ozbiljnijim oblicima devijantnog ponašanja, što ih na kraju može dovesti do klizanja nizbrdo u velike kriminalne prakse.“ (Dean and Gottschalk, 2011: 17).

Metafora „klizavog terena“ je nesumnjivo interesantna za posmatranje policijskih devijacija kao jednog kontinuuma u kršenju propisa, sa neetičkim ponašanjima niskog nivoa sa jedne strane, ozbiljnijim prekoracenjima i zloupotrebama ovlašćenja u sredini i najopasnijim vidovima kršenja normi krivičnog prava sa druge strane. Krećući se nizbrdo po „klizavom terenu“ pojedinac zapravo tone sve dublje u odstupajuća ponašanja, bez šanse da se vrati nazad, što su Dean i Gottschalk (2011:18) grafički izrazili na sledeći način:

Kao što možemo videti grafikon sačinjavaju dve ose – horizontalna i vertikalna. Horizontalnom je predstavljena širina devijantnog ponašanja policije, izražena kroz sledeće kategorije: • **rdavo ponašanje policije** (e. *police misconduct*)⁴ – kršenja odeljenskih pravila, politika, procedura (npr. besplatni obroci,

4 Champion (2001:2) definiše ovaj pojam kao nelegalno i/ili nemoralno postupanje policijskih službenika, kojim se krše zakonske norme i diskredituje položaj policajca i policijske profesije uopšte. Ovakvo tumačenje, uprkos drugačijem terminu, značajno se poklapa sa definicijom policijske devijantnosti koju zastupaju Barker i Carter. U oba slučaja insistira se na povredama normi etičke i pravne prirode, čime se izrazi *misconduct* i *deviance* mogu donekle tretirati kao sinonimi. Međutim, sudeći po shvatanju koje iznose Dean i Gottschalk na predstavljanom grafikonu mogli bismo zaključiti kako su policijske devijacije zapravo širi pojam, odnosno da rdavo ponašanje predstavlja samo jedan od oblika devijantnog ponašanja policije.

popusti), neprimerena/neetička upotreba policijskih resursa za ličnu upotrebu (usluge za prijatelje, rođake), narušavanje bezbednosti, nepristojan jezik, rasne pogrde i tako dalje; • *korupcija policije* – ključni elemenat je zloupotreba policijskog autoriteta zbog dobiti (npr. uzimanje mita, „nameštanje“ slučajeva, policijsko zlostavljanje, upotreba prekomerne sile, tajni dogovori sa organizovanim kriminalnim grupama i/ili političarima);⁵ • *predatorski rad policije* – policija se proaktivno angažuje u predatorskom ponašanju (npr. iznuđuje novac od građana ili od kriminalaca obezbeđujući im zaštitu i druge „usluge“).

Vertikalna putanja predstavlja dubinu devijantnog ponašanja policije, odnosno nivoa na kojima je ovo ponašanje može biti izraženo: • *pojedinaac* – individualistički model ljudskog neuspeha – teorija „trule jabuke“ (*rotten apple*); • *grupa* – model profesionalne socijalizacije neuspeha policijske kulture – teorija „trule korpe“ (*rotten barrel*); • *organizacija* – institucionalizovani model sistemskog neuspeha – teorija „trulog voćnjaka“ (*rotten orchards*) (v. Punch, 2003).

Zasnovana na kvazi-teološkoj pretpostavci da je ljudska priroda u suštini pohlepna i da čovek, kada okusi malo zadovoljstvo, počinje da žudi za većim, metafora „klizavog terena“ nesumnjivo predstavlja značajan izvor za objašnjenje devijantnog ponašanja u kojem dominira motiv koristoljublja (primanje mita, iznuđivanje lične koristi i slično). Polazeći od ove logike John Kleinig ističe nekoliko faza kroz koje prolazi koruptivna karijera u policiji: 1) *manje „beneficije“* – policajac prihvata besplatnu kafu i obrok dok je na dužnosti; 2) *zatvaranje kafića* – policajac ostaje na kraju radnog vremena u kafiću i prihvata besplatna pića kako bi lokal i dalje bio otvoren; 3) *regulativni zločini* – policajac uzima od vozača novac da zanemari prekršaj; 4) *zločini kockanja* – kockarske organizacije daju novac policajcima koji im za uzvrat omogućavaju neprekidan rad; 5) *prostitucija* – isplate se daju policajcima od strane javnih kuća, prostitutki ili makroa kako bi ovi dozvolili njihov neometan rad; 6) *narkotici* – policija postaje umešana u distribuciju i upotrebu narkotika, kroz uzimanje „reketa“ od narko-dilera ili kroz preprodaju zaplenjenih narkotika (Kleinig, 1996:174).

Iz ovako predstavljenog kontinuiteta koruptivnog ponašanja uvidamo da je upuštanje policajaca u sve ozbiljnije prestupe prevashodno podstaknuto ostvarenjem lične koristi. U početku, to su besplatne privilegije (piće i hrana), da bi vremenom njihove aktivnosti progredirale u sve ozbiljnije forme pribavljanja materijalne koristi na protivpravan način. Međutim, ne krše policajci propise isključivo zbog ostvarenja materijalne koristi, pa samim tim logika koju John Crank

5 Primećujemo da se Dean i Gottschalk priklanjaju mišljenju autora koji korupciju tumače izuzetno široko. Među tim autorima je i Maurice Punch koji ponašanje jednog policajca smatra koruptivnim kada ovaj zloupotrebi moć i autoritet, iskoristi službenu poziciju i sredstva da bi izbegao sprečavanje kriminala, da bi podsticao kriminal, da bi učestvovao u kriminalu, da bi se borio protiv kriminala ili jednostavno da bi upotrebio moć za protivzakonite ciljeve (Punch, 2009:31).

(2004:189) naziva „materijalizam klizavog terena“ (*e. slippery-slope materialism*) nije pogodna za objašnjenje svih protivzakonitih aktivnosti policajaca.

Činjenica je da za policijske službenike protivzakonite aktivnosti ponekad imaju zavodljiv karakter, osobenu privlačnost, snažno emotivno iskušenje. Jack Katz ističe kako svaki tip kriminaliteta poseduje emotivni proces, svoju primamljivost i neodoljivost, koja ima specifičnu dinamiku. U ovom procesu moralne emocije imaju presudan značaj. Ovaj autor dalje tvrdi kako akademska merila naklonosti kriminalnom ponašanju nisu uspela da obuhvate energiju uličnog života, čime je zanemarena bitna činjenica da znatan deo uličnog kriminaliteta ne odgovara „sentimentalnosti“ materijalizma, već emotivnom procesu u kom se ispoljava neodoljivost zločinu (v. Katz, 2009). Ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da se znatan deo policijskih prestupa vrši upravo na ulici i da je prožet snažnim emocijama time ova teorija dobija još snažnije uporište. Polazeći od ove teorije možemo zaključiti kako za policajca kršenje propisa može imati moralnu primamljivost i da mu služi kao prilika da ostvari plemenit cilj – da kazni „loše momke“. Ovakva logika predstavlja osnovu policijskog sindroma „Prljavog Harija“ (v. Kesić, 2011).

Posmatranje policijske devijantnosti iz ovog ugla implicira zaključak da perspektiva „klizavog terena“ zanemaruje nematerijalnu, odnosno emotivnu stranu protivzakonitog ponašanja, oličenu u „primamljivosti zločina“. Međutim, ukoliko zanemarimo njenu materijalnu komponentu, logika „klizavog terena“ se ipak može primeniti i na policijske zloupotrebe, u literaturi poznate kao „korupcija plemenitog povoda“ (*e. corruption of noble-cause*) ili „korupcija procesa“.⁶

Upravo to i čine John Crank i Michael Caldero (2010:138) prilikom opisivanja dinamike ovog vida zloupotreba, izdvajajući pri tom sledeće faze: 1) *besplatni obroci* – uvek se čini da počinje odavde, s tim što se u ovom slučaju ne testira spremnost na materijalnu korupciju, nego da li će policajac biti lojalan drugim policajcima kada bude potrebno prekršiti pravilo iz plemenitog povoda; 2) *lojalna podrška* – ovde se testirana spremnost policajca pokazuje na delu kroz različita ponašanja (npr. podrška koleginom kršenju propisa kroz davanje lažnog iskaza); 3) *fizičko nasilje nad građanima* – mnogo ozbiljniji vid zloupotrebe plemenitog povoda gde policajac rizikuje da ostavi tragove koje je lakše pratiti i stoga obezbedi dokaze zloupotrebe (npr. iznuđivanje iskaza primenom fizičke sile); 4) *podmetanje dokaza* – kako bi napravili mnogo ozbiljniji zločin, ili stvorili slučaj tamo gde nema osnova policajci podmeću dokaz „osumnjičenom“ ili dodaju određenu količinu zaplenjenim narkoticima, kako bi se stekli uslovi za pokretanje krivičnog postupka ili kako bi delo dobilo teži oblik.

6 Korupcija procesa (*e. process corruption*) predstavlja narušavanje zakonskih procedura i pravila krivičnog postupka u cilju obezbeđenja osude konkretnog lica (prikupljanje informacija ilegalnim putem ili uz pomoć nezakonitih sredstava, nameštanje dokaza, zadržavanje oslobadajućih dokaza, laganje na sudu, prinuđivanje osumnjičenih da priznaju zločin) (Prenzler, 2009:16).

Primećujemo da metafora „klizav teren“ povezuje materijalnu i tzv. „plemenitu korupciju“ i to u sledećim elementima: 1) novi regruti se u početku testiraju na lojalnost grupi kroz manja kršenja pravila; 2) policajci koji prođu na ovom testu ostaju „zaglavljani“ sa svojim kolegama, jer ih na to obavezuje lojalnost i tajnovitost; 3) kroz naredne testove, koji uključuju ozbiljnija kršenja pravila, regruti se još dublje uvlače u korupciju. Postoji međutim suštinska razlika između ova dva vida zloupotrebe ovlašćenja. Naime, kod materijalne korupcije je svaka faza praćena pritiskom na policajca koja ga tera da iznova odluči da li da nastavi dalje, dok u slučaju zloupotrebe plemenitog povoda ovaj pritisak ima manju moralnu snagu, jer su policajci već posvećeni plemenitom cilju i spremni da rade gotovo sve kako bi se „obračunali“ sa kriminalcima.

Opisivanje dinamike koruptivne karijere prostim nizanjem devijatnih ponašanja, jednih za drugim, ostavlja otvorenim pitanje kad i zašto policajac prelazi iz jedne faze u drugu, a posebno kada i zašto prelazi sa besplatnih privilegija na ozbiljnije prestupe koji uključuju uzimanje novca. Ovaj prelomni trenutak može se objasniti delovanjem dva faktora, a koja najčešće deluju u kombinaciji: 1) *lična pohlepa* – naviknut na manje prestupe policajac vremenom teži ka većim prohtevima; 2) *radna sredina* – sitniji prestupi ga povezuju sa kolegama umešanim u ozbiljnije zloupotrebe, koji ga podstiču da im se priključi. Da bi opisao proces „postajanja nepoštenim“ (*e. becoming bent*) Lawrence Sherman se fokusira na proces „samoobeležavanja“. Po njegovom mišljenju, od jednog do drugog stepena devijantnosti postoji kontinuum gde svaka faza zahteva od policajca donošenje moralne odluke. Tačnije, svaka faza obuhvata ponovno definisanje „sebe“ kao nekoga ko će prekršiti pravilo i naći opravdanje za takav postupak (Kleinig, 1996:174).

Sasvim je očigledno da Sherman shvata dinamiku policijske devijantnosti kao jedan psihološki proces, ukazujući da koruptivna karijera ne predstavlja neminovnost kojoj se policajac-pojedinac prepušta stihijski, već da u nastanku i razvoju te karijere preispitivanje odluka i njegov izbor igraju bitnu ulogu. Uprkos eventualnom spoljnom pritisku policajac je taj koji na kraju odlučuje kako će postupiti – odbiti i najblaže vidove korupcije, stati u određenoj fazi ili nastaviti sa ozbiljnijim prestupima. Svaka njegova odluka zapravo predstavlja proces moralnog preispitivanja kojim on nastoji da racionalizuje svoje postupke. Ukoliko uspe da pronađe opravdanje za konkretan delikt (školovanje dece, poštovanje neformalnih pravila grupe, ostvarenje plemenitog cilja) on se može lako odlučiti da to i uradi.

Činjenica da pojedinac ipak utiče na svoje krajnje odluke dovodi u pitanje osnovanost objašnjenja dinamike koruptivne karijere na metafori „klizavog terena“, a posebno njen ključni argument da je pojedinac već sa prvim korakom zakoračio na put bez povratka. Maurice Punch tvrdi kako mi zapravo ne možemo pouzdano da tvrdimo koliko je logika „klizavog terena“ istinita. Kako objašnjava ovaj autor: „Možda su neki policajci ’uporni’ u nekoj fazi i odbijaju da se spuste u veću sramo-

tu. Da bismo ovo adekvatno objasnili morali bismo da znamo koje granice policajci postavljaju sebi na skali devijantnog ponašanja.“ (Punch, 2000:315,6). Kao što ćemo videti nešto kasnije u radu, većina policajaca koji su intervjuisani u dokumentarnom filmu „Loši policajci“ saopštavaju da su imali značajna kočenja kada su u pitanju prvi koraci i borbe sa svojim savestima, ali da je sa svakim narednim korakom devijantno ponašanje postajalo lakše. Ovakvi pogledi međutim možda nisu reprezentativni jer dolaze iz dvostruko ograničenog uzorka, policajaca koji su uhvaćeni u prestupu i koji su spremni da pričaju o svojim lošim iskustvima.

Moglo bi se reći da je metafora „klizavog terena“ zapravo više determinističko objašnjenje. Kada je osoba na klizavom terenu ona ne može da stane, već nastavlja da klizi, pa čak i da ubrzava neumoljivo srljajući do kraja, u vlastitu propast. Prema takvom tumačenju progresija nezakonitog ponašanja se pokazuje kao pravilo i neminovnost. U stvarnosti međutim nije uvek tako. Najčešće policajci dođu do određenog dela puta i onda se zaustave (primaju mito, ali nikad ne iznuđuju novac). Takođe ni argument kako je najteže napraviti prvi korak i da posle toga sve ide lako, nije uvek potvrđen u praksi. Nesporno je da izvršenje prvog delikta izaziva najveće sumnje i moralne dileme, međutim ni naredni koraci ne idu tako glatko kao po klizavom terenu.

Otuda objašnjenje koje zastupa Sherman, a prema kom savladavanje svakog koraka zahteva određene napore i razrešenje dilema, pronalazi svoje snažnije uporište u objašnjenju devijantne karijere baziranom na metafori „merdevina“ (*e. ladder*). Za razliku od „klizavog terena“, prema koncepciji „merdevina“ neki policajci prelaze jedan ili nekoliko stepenika i zatim se zaustavljaju, dok drugi nastavljaju dok ne stignu do vrha (Punch, 2009:46). I ovde se progresija od malih ka većim prekršajima (kretanje uz merdevine) pretpostavlja, s tim što u ovom slučaju pruža više svesnih izbora i slobodnih odluka, odnosno zahteva više napora da se zakorači na sledeći stepenik, za razliku od klizavog terena po kom pojedinac klizi nesmetano. Ipak, bilo koju koncepciju da koristimo u objašnjenju ostaje činjenica da se dinamika policijske korupcije odvija u jednom kontinuumu, odnosno da se koruptivna karijera razvija etapno, tokom koje policijski službenik prolazi kroz nekoliko ključnih faza.

3. Ključne faze koruptivne karijere u policiji

Koruptivna karijera u policiji nesumnjivo predstavlja proces koji ima svoje trajanje, a čijem započinjanju prethodi pojava raznovrsnih činilaca, koji svoj uticaj ispoljavaju na individualnom i društvenom nivou. Ipak, možda najveća zasluga za nastanak, a posebno za razvoj koruptivne karijere u policiji, treba pripisati samoj radnoj sredini u kojoj se stvara ili već postoji ambijent pogodan za kršenje propisa, a koji, kao takav, jača motivaciju pojedinaca i pruža mogućnost za akciju.

Jedan od poklonika takvog mišljenja je Neal Trautman. Da bi objasnio nastanak neetičkih policijskih akcija ovaj autor razvio tzv. „kontinuum korupcije“, a koji obuhvata četiri nivoa: 1) izostanak implementacije načela za osiguranje poštovanja etičkih pravila, što osnažuje verovanje policajaca da mogu biti korumpirani i da niko neće ništa uraditi po tom pitanju; 2) policijski nadzornici gotovo ništa ne rade po saznanju za neetička dela policajaca ili pokušavaju prikriti policajce koji su umešani u korupciju; 3) policajci su najpre indiferentni ili uplašeni prema upletenosti u korupciju, da bi nakon određenog vremena, postajući razočarani ili nesrećni na poslu, verovatno postali korumpirani i 4) policajci rade sve što mogu da prežive u korumpiranom okruženju, pa čak i ako to znači da i sami moraju postati korumpirani (Lee, 2007:266).

Nesumnjivo važan uticaj u procesu nastanka i razvoja koruptivne karijere ima neformalni sistem vrednosti policijske potkulture koji egzistira u policijskoj organizaciji paralelno sa formalnim sistemom vrednosti, ostvarujući često jači uticaj na postupke i ponašanja pripadnika policije od „zvaničnih“ pravila. Pri tom, od posebnog značaja su norme koje jačaju međuljudsku solidarnost i upućuju policijske službenike na ćutanje, čak i kad je kolega prekršio pravila službe.⁷

U objašnjenju „kontinuum korupcije“ Trautman upravo ukazuje na ovaj problem ističući kako u korumpiranoj policijskoj organizaciji ne postoji gotovo niko ko se otvoreno zalaže za progon i kažnjavanje korumpiranih policajaca. Naime, ovde se pošteni policajci suočavaju sa dilemom kako da postupе, da li prijaviti prestup ili se jednostavno praviti „slep“. Ukoliko ne uspeju da pređu u „zdraviju“ sredinu, na posletku biraju da ne prijave kolegu, svesni da će se u protivnom suočiti sa različitim posledicama, koje se kreću od izbegavanja kolega do direktnog izlaganja opasnostima. Postavlja se međutim pitanje da li su ovi policajci, u policijskoj potkulturi poznati kao „ptice“ (Punch, 2009:21), išta moralniji od onih čije greške prećutkuju. Iako oni lično izbegavaju devijantne prakse ne sme se zaboraviti da njihovo ćutanje dodatno ojačava atmosferu tolerancije koruptivnog ponašanja i otežava njegovu kontrolu.

Slično viđenje problema ima i Maurice Punch sumirajući ga kroz sledeće zaključke: • unutar policije postoji značajno ako ne i sistematično odstupanje od zvanične paradigme; • policajci su regrutovani, prošli su inicijaciju, prihvataju i pravdaju koruptivno ponašanje, koje je često u velikoj meri u suprotnosti sa

7 Za objašnjenje ove pojave u literaturi se obično koriste izrazi „zakon ćutanja“ (code of silence), „policijski zakon tajnosti“ (police code of secrecy), „plavi zid ćutanja“ (blue wall of silence) ili „zavera ćutanjem“. Ipak, bilo koji izraz da koristimo ne smemo izgubiti iz vida da su policajci svesni da poštovanje ovog pravila predstavlja bitan preduslov policijske solidarnosti i da je njegovo kršenje ozbiljan prekršaj u policijskom svetu. Na to nas inače i podseća izveštaj „Mollenove komisije“ (Mollen Commission, 1994) u kom se beleži: „Policajci u odeljenjima sa rasprostranjenom korupcijom gledaju na prijavljivanje korupcije kao na prekršaj koji je gnusniji nego sama korupcija.“ (Kutnjak-Ivković, 2005:82).

zapovestima i njihovim službenim zakletvama i • koruptivno ponašanje je rastegnuto do podsticanja „neuspeha sistema“ u smislu većeg institucionalnog neuspeha da prepozna korupciju, da je spreči ili suzbije (Punch, 2009:47).

Radeći u ovakvim uslovima policajac ima male šanse da dugo ostane pošten, jer u takvom ambijentu korupcija ne predstavlja plod moralno posrnulog pojedinca, već više rezultat jednog sistematskog procesa, tokom kog policajac-pojedinac prolazi kroz nekoliko ključnih faza. Svaka od ovih faza ima svoje mesto i ulogu u procesu postajanja nepoštenim, što je veoma slikovito opisano u dokumentarnom filmu „Loši policajci“ (*Bad cops*), a koji je 1993. godine realizovao BBC. U tom filmu vidimo nekoliko policajaca koji su iskusili korupciju, istragu, hapšenje, sudsko gonjenje i zatvaranje, i koji su spremni da pričaju o tome.

Spremnost policajaca da otvoreno pričaju o korupciji u policiji je velika retkost. U praksi, to se obično dešava kada su policajci pritisnuti dokazima zbog čega su prinuđeni na saradnju ili pak kada je postupak okončan i kada više nemaju šta da izgube, kao što je to slučaj sa policajcima iz dokumentarca „Loši policajci“. Upravo zbog toga izjave ove odabrane grupe predstavljaju dragocen izvor podataka, a koji nam omogućavaju opisivanje dinamike procesa „postajanja nepoštenim“. Međutim važno je napomenuti da, iako postoji snažna povezanost između uobičajenih teorijskih objašnjenja policijske devijantnosti i praktičnih iskustava ovih policajaca, njihove izjave ipak treba uzeti s oprezom prilikom donošenja uopštenih zaključaka, jer je ipak reč o osobenom slučaju.

Sam proces nastanka i razvoja koruptivne karijere, koju Punch u ovom slučaju slikovito naziva „priključivanje i napuštanje kluba“,⁸ sastoji se iz sledećih faza: 1) početni idealizam; 2) prvi prestupi – biljojedi (e. *grass-eaters*); 3) razočarenje i cinizam; 4) prvi pravi koraci – mesojedi (e. *meat-eaters*); 5) racionalizacija; 6) u klubu; 7) bez puta nazad; 8) policajci kao žrtve i 9) isključenje. Zahtevan obim rada ne dozvoljava nam da se upustimo u širu analizu svake faze ponaosob zbog čega ćemo ukazati samo na neke ključne karakteristike, dok za opširnije sagledavanje čitaocima preporučujemo detaljniji uvid u citiranu literaturu.

3.1. Početni idealizam

U brojnim objašnjenjima nastanka koruptivne karijere primetan je opis mladog policajca kao ispravnog i poštenog pojedinca, sa izraženim idealističnim pogledom na policijsku delatnost, koji pregorno i požrtvovano pristupa izvršavanju zadataka. Međutim, njegov idealizam ima relativno kratak rok trajanja i on već počinje da bleedi kada se mlad policajac suoči sa realnom stranom policijskog života. Shvatajući da policijska praksa značajno odstupa od lekcija koje je učio tokom policijske obuke on doživljava svojevrstan „šok realnosti“. Na akademiji su

⁸ Terminom „klub“ se označava grupa nepoštenih policajaca.

ga učili da se strogo pridržava pravila službe i bezuslovno poštuje policijsku etiku. Međutim, stupanjem na posao ubrzo saznaje da sitni prestupi (besplatno piće i obrok) predstavljaju gotovo svakodnevicu, ali i da nešto ozbiljnije zloupotrebe nisu retkost.

U takvom ambijentu on se nalazi pred velikim izazovom kako da postupi, pitajući se ima li smisla i dalje verovati u ideale i zašto su ih druge kolege napustile. Ovo je trenutak kada mladi policajac, metaforički rečeno, „hoda po ivici provalije“. Da li će zaista upasti u nju ne zavisi isključivo od njega, već i od spoljnih podsticaja, među kojima kolege igraju značajnu ulogu. Ukoliko među njima pronade pozitivne uzore izvesniji je da će napraviti pravi izbor.

Neki od sagovornika iz dokumentarca „Loši policajci“ ističu kako su prilikom ulaska u policiju bili poštenu i veoma motivisani, gotovo idealni regruti, koji su vremenom stasali u veoma sposobne policajce. Neil Putnam se pridružio Metropolitan policiji u Londonu s plemenitim ambicijama, da pomaže ljudima, a završio je iza rešetaka zbog „uzimanja procenta“. Detektiv Aguiluz iz njujorškog odeljenja, jedna od „zvezda“ spektakularnog slučaja „Francuska veza“, slovio je za odličnog detektiva i idealistu. On je međutim „zadržao“ drogu iz tog slučaja i prodao je za velike sume novca, a pre toga je lažno svedočio na sudu i iznuđivao novac od narko-dilera (Punch, 2009:176).

Čini se da postoji momenat kada idealizam i privrženost napuštaju policajce i kada koriste svoje veštine u pogrešnom smeru. Otuda je od posebne važnosti da se mladi policajci već na početku svoje profesionalne karijere dodeljuju uzornim policajcima-mentorima, koji ih neće „gurnuti u provaliju“, već će im dobronamerno ukazati na sve zamke koje ih čekaju na „ulici“ i držati ih što dalje od „klizavog terena“ korupcije.

3.2. Prvi prestupi

U literaturi se često ukazuje na moćnu privlačnost pripadnosti grupi. Zbog same prirode policijskog posla ovaj osećaj je dodatno osnažen činjenicom po kojoj se pripadnost grupi smatra neophodnom (v. Crank, 2004; Loftus, 2009; Reiner, 2010; Skolnick, 2011). Članstvo u grupi se međutim ne stiče automatski stupanjem na posao. Unutar policijske potkulture ceremonija inicijacije novajlija često je praćena testiranjem, odnosno „vatrenim krštenjem“. U korumpiranoj sredini testira se spremnost mladih policajaca da prekrše pravilo ili da ćute o tuđim greškama. Pristanak predstavlja cenu članstva, a sam obred može biti baziran na smišljenoj (fingiranoj), ali i na realnoj situaciji. U svojoj prvoj smeni u Filadelfiji policijski pripravnik Ryan je sa jednim narednikom otišao da pokupi pivo, koje im je pripremio vlasnik kafića i odnese ga policajcima u smeni. Ryan je najpre bio šokiran, da bi se ubrzo priključio grupi i pio pivo s njima. Povodom ovog slučaja on je izjavio: „Bio sam nov i želeo sam da budem prihvaćen.“ (Punch, 2009:177).

Presudnu ulogu u ovom procesu inicijacije obično igraju policajci sa najvećim iskustvom na terenu. Pripadnik NYPD Michael Dowd, inače ključni svedok pred Molenovom komisijom, objasnio je da je koristio nasilje nad osumnjičenima kao ritual koji je jačao lojalnost i pravilo o ćutanju, u koji je svesno uvodio novajlije (Punch, 2000:315). Kada se nađe pred takvim izazovom mladom policajcu se obično nudi izbor: „Da li si sa nama ili protiv nas?“ Odbijajući da se tako ponaša on ubrzo shvata da je doveden u nezavidnu poziciju – kolege ga izbegavaju i najčešće je prinuđen da posao obavlja sam. Na kraju, mnogima ne preostaje ništa drugo nego da se pridruže grupi.

Ovde se međutim nameće nekoliko pitanje, a pre svih, do kog stepena „novajlije“ trebaju da se ponašaju devijantno kako bi zadobili poverenje, bili prihvaćeni u grupu i zadržali članstvo, da li je dovoljno samo da se obavežu da će ćutati o tuđim greškama i da li ih to vodi na „klizav teren“ s kog nema povratka?

3.3. Razočarenje i cinizam

Nesumnjivo bitan elemenat u započinjanju koruptivne karijere je razočarenje u primenu zakona, a koje stvara dubok cinizam. Glavni preokret u orijentaciji i percepciji se događa kada policajci postanu razočarani poslom, svojom organizacijom, rukovodiocima i funkcionisanjem pravosudnog sistema. Danas se većina stručne javnosti slaže da policajci poseduju jedinstven pogled na svet, a koji značajno definišu cinična i pesimistična uverenja. Policijska percepcija se često opisuje kao uverenje da svet funkcioniše prema pravilima koja su suprotna javno artikulisanim principima, da altruizam ne postoji i da svako gleda na sebe. Preplitanje cinizma i pesimizma u policijskim stavovima Robert Reiner objašnjava sledećim rečima: „Videvši sve društvene trendove u apokaliptičnom smislu, doživljavajući sebe kao mučenu manjinu na strani pravde, policajci često razvijaju tvrd sloj gorčine. Ovakav pesimističan pogled na svet – u očajanju smatrati da moralnost koje se policajac pridržava postaje narušena sa svih strana – je ciničan sam po sebi.“ (Reiner, 2010:120).

U literaturi se često ukazuje kako policijski cinizam stvara indolentnu atmosferu u radnom kolektivu, a koju karakteriše ravnodušnost službenika i učmalost organizacije. Rukovođeni ciničnim pogledom na svet policajci se prepuštaju rutini, a koja često rezultuje „otaljavanjem“ službenih obaveza. U takvim situacijama policajci obično prate sledeću logiku: „Zašto da se trudim i rizikujem svoj život hvatajući kriminalce, kad je sud blag prema njima. Pritajiću se ili ću raditi samo toliko da me niko ne proziva“. Nemaran pristup razočaranih pojedinaca širi se poput zaraze na kolektiv stvarajući tako neefikasnu i tromu organizaciju, odnosno osobe nu „supkulturu cinizma“, unutar koje se razvija otpor prema bilo kom vidu reforme i poboljšanja rada.

Dempsey i Forst /2005:304/ upozoravaju kako u policijskom kolektivu gde dominira cinizam ne samo da se neguje stav kako ne treba raditi previše, već i kako treba omalovažavati one koji vredno rade. Kao rezultat toga među policajcima je gotovo uobičajeno „zabušavanje“ (*e. cooping*), a koje se sastoji u izbegavanju rada i zanemarivanju službenih obaveza. Nezainteresovanost za poštenje i pravdu u izvršavanju zadataka predstavlja poseban izvor policijskih zloupotreba. Doprinos moralnog cinizma nastanku i razvoju korupcije u policiji Goldstein objašnjava na sledeći način: „Prosečan policajac, posebno u velikim gradovima, vidi najgoru stranu čovečnosti. On je izložen neprekidnoj hrani za rđavo ponašanje. Tokom ove intenzivne izloženosti on otkriva da nepoštenje nije ograničeno na one koje zajednica vidi kao kriminalce. On vidi veliki broj pojedinaca sa dobrom reputacijom kako učestvuju u jednako nepoštenim i koruptivnim praksama. Otuda za njega nije neobično da razvije ciničan stav u kojem vidi korupciju kao igru u kojoj svaka osoba dobija svoj deo.“ (Newburn, 1999:24). U takvim okolnostima policajac počinje da misli prevashodno o ličnim interesima i zadovoljenju vlastitih potreba, što nesumnjivo podgreva koruptivne težnje.

3.4. Prvi pravi koraci

Prvi put kada policajac uzme novac ili učestvuje u nekom ilegalnom dogovoru, smatra se da je napravio prvi „pravi korak“ na putu korupcije. Objašnjenja često otkrivaju da je prvo nedvosmisleno susretanje sa kršenjem pravila trenutni izbor, ali koji može prouzrokovati značajan emotivan nemir. Jedan od sagovornika u dokumentarcu „Loši policajci“ priznaje da je prvi put, kada je uzeo „kajmak“ u iznosu od 200\$ od osumnjičenog narko dilera, bio obuzet strahom. Sakrio je taj novac i nije se usudio da ga dotakne više od mesec dana (Punch, 2009:178).

Ovaj primer me podseti na priču jednog policajca koji mi je u neformalnom razgovoru rekao: „Prvi put kada sam uzeo novac nisam mogao tri dana da spavam, a sada ako ne uzmem novac, ne mogu tri dana da spavam.“ Rečenica koja tako mnogo govori. U njoj je istaknut psihološki pritisak koji sa sobom nosi prvi ozbiljan policijski prestup, ali i činjenica da policajac vremenom može postati zavistan od „dodatnih prihoda“. Za razliku od početnog pritiska koji ga je kočio i sputavao sada je suočen sa pritiskom koji ga neumoljivo tera da uzima novac. U ovom scenariju argument „klizavog terena“ je nesumnjivo potvrđen.

Prirodno je da prvi „pravi“ korak predstavlja naročit izazov. Policajac je obično svestan da čini nešto zaista loše, zbog čega je i griža savesti posle prvog učinjenog prestupa najizraženija. Međutim, prvi korak u korupciji je, kako ističe Sherman, često praćen moralnom komponentom (školovanje dece, prehranjivanje porodice), a neretko i podrškom drugih policajaca čime se ubeđenje u „moralnu nevinost“ osnažuje (Crank, 2004:189). Motivacija međutim može da potiče iz sasvim

drugačijeg izvora. Opisujući momenat kada su prvi put uzeli novac „Loši policajci“ izjavljuju kako su osećali da nemaju puno izbora ako žele da budu „jedni od momaka“. Kako tvrdi jedan od sagovornika Bob Leuci: „Nije sve bilo u novcu, ali niste mogli da ga odbijete, jer biste time navukli kolege na svoj vrat.“ (Punch, 2009:178).

3.5. Racionalizacija

Kao i drugi prestupnici i policajci su skloni racionalizovanju svojih delikata kroz primenu tehnika neutralizacije (v. Sykes and Matza, 2009). Ipak, zbog činjenice da su položili zakletvu kako će poštovati zakon i da su bili motivisani za suzbijanje kriminala, ovi policajci moraju uložiti još veće napore od „klasičnih“ prestupnika kako bi neutralisali i opravdali kršenje zakona. Nesporno je da oni znaju da je korupcija pogrešna, što je i logično, jer ako neko treba da zna šta je ilegalno onda su to svakako policajci. Ono što njih čini tako osobenim je činjenica da su u nekom smislu postali kriminalci u policiji, ali da ne smatraju sebe takvima. Tome je naročito zaslužna njihova eufemistička retorika, koja je obično upodobljena ostvarenju viših interesa (policajska misija, plemenit cilj), dajući im jasan povod i moralno opravdanje za kršenje propisa.

Zloupotreba motivisana plemenitim povodom (npr. podmetanje dokaza poznatom kriminalcu) je nesumnjivo lakša za pravdanje nego neki klasični vidovi kriminalnog ponašanja (npr. iznuđivanje novca od narko dilera). U prvom slučaju, policajci se najčešće pravdaju kako su samo radili ono što se od njih i očekuje – „samo sam vršio svoju dužnost“, dok u drugom slučaju moraju pronaći jače argumente kako bi sebi i drugima opravdali postupke, kojima su ostvarili isključivo ličnu korist, omogućavajući pri tom drugima da nesmetano krše zakon i da ne budu kažnjeni zbog toga. U ovakvim situacijama obično na scenu stupa policijski cinizam opredmećen u izjavama tipa – „Postigli smo ono što pravosudni sistem nije bio sposoban da uradi, 'kaznili' smo dilere 'konfiskujući' im ilegalno stečen novac“ ili „Novac koji je uzet nije mito već kompenzacija za preduzimanje profesionalnog rizika.“ (Punch, 2009:179).

3.6. U klubu

Simbolično rečeno, policajac postaje „član kluba“ onog trenutka kada izrazi spremnost da bez oklevanja i bezizuzetno poštuje pravila „kluba“. U slučaju „Loših policajaca“ to je podrazumevalo uzimanje procenta i ćutanje o tome. Vremenom ovakva pozicija ispušta odjek glasa zavisnosti. Neki policajci postaju ovisnici u bukvalnom smislu, kao na primer Hund iz policijskog odeljenja u Filadelfiji, koji je koristio novac od korupcije za alkohol, kocku i kokain. Drugi pak stižu efektivnu zavisnost od novog načina života i identiteta, koji ih uvlači u zamku skrivenog uzbuđenja, konstantne prevare i života u laži (Punch, 2009:179).

Brojne mogućnosti za zloupotrebu ovlašćenja koje nudi policijska pozicija nesumnjivo idu na ruku pohlepnoj ljudskoj prirodi. Tražeći uvek više vremenom se glad za uzbuđenjem, novcem i luksuzom pojačava uslovljavajući progresiju korupcije. Upravo su ovu pravilnost ustanovile nezavisne komisije (Knapp Commission, 1972; Mollen Commission, 1992) prilikom istraživanja razmera korupcije u NYPD, gde se raspon koruptivnog ponašanja kretao od najblažih oblika (besplatni obroci), preko pasivne i oportunističke korupcije (primanje mita) do najekstremnijih vidova predatorske korupcije (iznuđivanje novca). Svoje iskustvo nakon priključivanja „klubu“ jedan anketirani pripadnik NYPD opisuje sledećim rečima: „Pre nego što se i okreneš, ti si u tome do guše. Ne mogu čak ni da se setim odakle je sve dolazio novac. Znae i sami, uzimanje novca je kao seks. Prvog puta se sećaš u detalje, nakon toga sve deluje zamagljeno.“ (Punch, 2009:45).

3.7. Bez puta nazad

Koncepcija „klizavog terena“, kao što smo već istakli, bazirana je na pretpostavci kako korupcija zapravo predstavlja put bez povratka. Neki od „Loših policajaca“ su tokom intervjua isticali da su u jednom trenutku osetili kako nema povratka nazad. Kao što Putnam izjavljuje: „Nije bilo mesta gde biste skrenuli i nikoga kome verujete.“ (Punch, 2009:179). Policajci naročito postaju svesni da se nalaze na putu bez povratka i onog trenutka kada se suoče sa činjenicom da je teže „izaći iz kluba“ nego pridružiti mu se, odnosno da je lakše prepustiti se okolnostima nego odustati od koruptivnih navika. Stečene navike se teško ruše. Videli smo da neki od ovih policajaca vremenom postaju istinski robovi svojih loših navika što im svakako otežava „napuštanje kluba“.

Dodatan podstrek za dalje koračanje po „putu bez povratka“ policajcima omogućava pojačano samopouzdanje i uverenje da neće biti otkriveni. Sagovornici iz „loši policajac“ često govore o osećaju nepobedivosti, kako su previše pametni da bi bili uhvaćeni i da su sasvim sigurni iza „plavog zida ćutanja“. Kako Ryan tvrdi: „Bili smo veoma vešti i nije nam palo na pamet da možemo biti uhvaćeni.“ Slično njemu, Putnam izjavljuje: „Osetili smo se nedodirljivim, mislili smo da nas nikada neće provaliti.“ (Punch, 2009:179).

Međutim, zbog prevelikog samopouzdanja počinju da se prave greške i ostavljaju tragovi. Takođe, ponekad ni iza „zida ćutanja“ policajci nisu sasvim sigurni, posebno u slučaju pojave unutrašnjeg razdora, sumnji i razočarenja, a koji mogu doprineti napuštanju grupe ili njenom raskrinkavanju. Pored nepoverenjem i razočarenjem u grupu prekid koruptivne karijere može biti uslovljen i prevelikim pritiskom i stresom, kao posledicom stalnog igranja devijantne uloge i njenog skrivanja.

3.8. Policajci kao žrtve

Iako možda privlače malo saosećanja, korumpirani policajci se takođe mogu videti kao žrtve, a često sebe tako i opisuju. Tokom intervjua Ryan je istakao poniženje koje je osetio kad je bio uhapšen i kada je ugledao u novinama svoju fotografiju sa lisicama na rukama, ali i stid zbog pomisli šta će o njemu misliti njegova deca. Kako sam ističe: „Bio sam ponosan kada sam prvi put obukao svoju uniformu i stavio značku.... Umesto da proslavim 20 godina policijske službe, ja sam u zatvoru. Ovde nema pobednika, postoji samo krivica, sramota, kajanje i bol što sam učinio mojoj porodici da prolazi kroz ovo.“ (Punch, 2009:183).

Samo otkrivanje, hapšenje, istraga, suđenje i zatvaranje su veoma neprijatna, ako ne i traumatična iskustva za policajce. Oni se bore sa krivicom, sramotom, poniženjem i strahom. Priznajući nedela oni jednostavno žele da umire svoju savest. Većina izražavaju grižu savesti i kaju se zbog patnje koju su naneli svojim porodicama, što su bili policajci, a završili su u zatvoru. Neki od osuđenih policajaca su uništili brakove, nisu više videli svoju decu, udaljili se od svojih roditelja, nisu imali dom, dok su neki živeli u stalnom strahu od odmazde. Među njima postoje i oni koji gotovo poput pokajnika koji su prekršili mafijaški zakon ćutanja (*ital. Omerta*) žive u strahu sa znanjem da će ih jednog dana ubice možda pronaći, kao na primer bivši policajac Haken koji je tokom intervjua izjavio: „To što sam odlučio da prijavim kolegu osudio sam sebe na doživotnu robiju straha i skrivanja.“ (Punch, 2009:183).

Hapšenje od strane kolega policajaca, oduzimanje službene legitimacije i oružja, kao i saslušanje (ali sada u drugoj ulozi) su veliko poniženje za jednog policajca. Moguća zatvorska kazna i suočavanje sa zatvorenicima, među kojima možda ima i onih koji su zatvoreni njihovom zaslugom, izaziva dodatnu strepnju. Međutim, ono što ih možda najviše boli je činjenica da više nikada neće biti policajci.

3.9. Isključenje

U životu čovek često postaje svestan šta je posedovao tek kada to izgubi. Osuđeni za kriminalne radnje policajci su izgubili čast i ugled, vrednosti na kojima su počivali njihovi ideali, izgubili su moć i autoritet, vrednosti na kojima je počivala njihova snaga i samopouzdanje, a posebno ih boli što su kao otpadnici isključeni iz „policijskog bratstva“, čime su ostali bez preko potrebne zaštite. Korumpirani policajci, koji su uhvaćeni i osuđeni, proterani su kao parije iz profesije kojom su oduvek želeli da se bave, isključeni su iz zajednice kojoj su žarko želeli da pripadaju. Kako Putnam izjavljuje: „Korupcija mi je donela nekoliko godina ludila, koje je sve uništilo.... Ja volim svoj posao i on mi nedostaje svaki dan.“ Slično njemu, osuđeni policajac Hund izjavljuje kako mu najviše nedostaje policijski posao. Sa suzama u očima, govori da bi išao bilo gde da radi kao policajac. Ako mu se ukaže prilika, zgrabio bi odmah svoje kofere, radio za minimalnu platu, radio u najgorim smenama i

obavljao najponiznije poslove. Uradio bi sve samo da ponovo bude policajac. Iako zna da nikada neće biti prihvaćen od strane drugih policajaca (Punch, 2009:183).

Poput većine ljudi nakon što im je oduzeta moć koju su posedovali, osuđeni policajci na kraju deluju bespomoćno, ako ne i patetično. Ovako ogoljeni, bespomoćni i otuđeni oni se nalaze u goroj poziciji od samih kriminalaca. Punch ih opisuje kao „bića negde između“ (*e. creatures in between*) – izbačeni su iz policijske zajednice, a nisu dobrodošli ni u bratsvo kriminalaca (Punch, 2009:187). Osudom za kriminalne radnje bivši policajci su zapravo osuđeni na lutanje između „dva sveta“ i traganje za izlazom.

4. Zaključak

Koruptivno ponašanje, kao tipičan oblik zloupotrebe ovlašćenja, nesumnjivo budi ogromno interesovanje naučne i stručne javnosti, o čemu svedoči impozantna literatura iz ove oblasti. Primetno je međutim da se naučna istraživanja korupcije u policiji uglavnom ograničavaju na zemlje „zapadne demokratije“, a pre svih na područje Velike Britanije, SAD, Kanade i Australije, dok je konkretno u našoj zemlji ova tema prilično zapostavljena. Moglo bi se zapravo reći da većina naših autora problemu korupcije pristupaju načelno, uopšteno i pre svega teorijski ili pak svoje radove baziraju na stranim iskustvima. Pored toga, istraživanju korupcije u Republici Srbiji pristupa se kao jednom sistemskom problemu gde se u okviru šire postavljenog predmeta istraživanja delimično skreće pažnja i na korupciju u ovom sektoru.

Međutim, pored opštih karakteristika, korupcija u policiji je praćena brojnim specifičnostima, koje jednostavno ne mogu doći do izražaja u jedinstvenom i sistematskom sagledavanju ovog problema. Ovo se posebno odnosi na dinamiku koruptivne karijere u policiji, na njen nastanak, razvoj i prestanak, što je naročito indikativno u dokumentarcu „Loši policajci“. U njemu vidimo policajce kako se postepeno upoznaju sa koruptivnim ponašanjem prolazeći proces od sitnijih do ozbiljnijih prestupa i postajući deo grupe. Oni znaju da je to pogrešno, ali uspevaju da potisnu neprijatne misli iz svojih glava, kroz tehnike neutralizacije, koje im pomažu da ubede sebe da nisu kriminalci. Kada zakorače u ovu priču obično je teško napuštaju. Postaju naviknuti na dodatna primanja, a mogu postati i zavisnici, u pravom smislu te reči. Istovremeno, kolege ogrezle u korupciju ih plaše da ne prestanu, a posebno da ne razglase njihove nepoštene postupke. Ovaj pritisak može biti povezan sa različitim oblicima ucena i pretnji, pa čak i nasiljem. Oni koji žele da iskorače obično se tretiraju kao izdajice, koji se pored pritisaka grupe suočavaju i sa pretnjom sudskim gonjenjem i zatvorom. Zbog toga mnogi ne prekidaju taj proces, toneći sve dublje, izvršavajući sve teže prestupe.

Posmatrano iz ove perspektive objašnjenje dinamike korupcije u policiji je uglavnom bazirano na loše kontrolisanoj i slabo vođenoj policijskoj organizaciji,

koja stvara kritične uslove unutar kojih postoje lični i organizacioni podsticaji da se napravi prvi korak ka zloupotrebama ovlašćenja. Pretpostavka je da regruti dolaze „čisti“ i da se upoznaju sa koruptivnim praksama u organizaciji. Ukoliko je to tačno onda je u cilju sprečavanja takvih aktivnosti potrebno što ranije intervenisati, gde bi akcenat trebalo staviti na prvim iskustvima, mentorstvu novajlija i nadzoru nad malim grupama. Ovaj koncept dalje naglašava kako se mlad policajac postepeno odvaja od „ispravnog“ pogleda na svet, prolazeći kroz mentalni i moralni napredak od beznačajnog do mnogo ozbiljnijeg devijantnog ponašanja. Prihvatajući ovakvo stanovište proces kontrole korupcije u policiji bi stoga trebalo koncipirati tako da prag postavimo već na prvom stepeniku, sankcionišući i najblaže vidove prestupa.

Važno je još jednom istaći da neformalne vrednosti policijske potkulture u ovom procesu predstavljaju bitnu, ako ne i presudnu ulogu, budući da njeni korozivni elementi kreiraju proces socijalizacije, inicijacije i racionalizacije zloupotreba ovlašćenja iz ličnog interesa. Ovakvo zapažanje sugerise zaključak kako suprotstavljanje korupciji u policiji treba značajno da se fokusira na grupnu dinamiku i negativne elemente policijske subkulture, uz istovremeno podsticanje njenih pozitivnih vrednosti. Međutim, potrebno je znati da su značajne promene policijske potkulture teško izvodljive. Od policajaca se ne može očekivati, bez obzira na to koliko su dobronamerni, da lako pristanu na promene vrednosti, koje su pomno održavali decenijama. Menjanje ukorenjenih vrednosti zahteva ne samo radikalno ponovno oblikovanje policijske uloge nego i uklanjanje slike koju policajci imaju o toj ulozi. Ukoliko ovome dodamo činjenicu da su vrednosti potkulture bitno definisane vrednostima opšte kulture, čiji su deo, promene se čine još težim, budući da one tada uključuju i značajne intervencije na opštem (društvenom) planu.

To ipak ne znači da je promena policijske potkulture neizvodljiva. U preispitivanju ove mogućnosti Janet Chan ukazuje na važnost ispitivanja interakcija između dva ključna koncepta: 1) *polje* – opširniji organizacioni, istorijski, pravni, društveno-ekonomski, politički i zakonski uslovi za rad policije i 2) *habitus* – načini ponašanja, neformalne norme i vrednosti policajaca. Posmatrana u tom kontekstu, policijska kultura nastaje iz unutrašnje veze između polja i habitusa do te mere da pokušaji za donošenje reformi u policijskoj kulturi ostaju ograničeni kada se promene u *habitusu* ne podržavaju promenama u *polju* rada policije (v. Chan, 1997).

Dakle, uspešne organizacione promene i reforma policije mogu se desiti jedino ukoliko paralelno i upodebljene jedna drugoj teku promene polja i habitusa policijskog rada. Kada je reč o kontroli koruptivnog ponašanja policijskih službenika to konkretno znači da preduzimanje mera usmerenih na reformu i restrukturiranje policijske organizacije neće imati tolikog efekta na smanjenje korupcije u policiji ukoliko taj proces ne bude praćen preduzimanjem sistemskih mera suprostavljanja korupciji na višem (društvenom) nivou.

5. Literatura

- Barker, T. and Carter D. (1994), A Typology of Police Deviance – in: Police Deviance - 2nd edition (Barker, T. and Carter, D., eds.), Cincinnati, pp. 3-12.
- Dean, G. and Gottschalk P. (2011), Continuum of police crime: an empirical study of court cases, International Journal of Police Science and Management, 13(1), pp. 16-28.
- Dempsey, S. and Forst S. (2005), An Introduction to Policing – third edition, Belmont.
- Katz, J. (2009), Primamljivost zločina: Moralna i čulna privlačnost činjenja zla (orig. Seduction of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil, New York, 1988) –in: Teorije u kriminologiji (Ignjatović, Đ., ed), Beograd, pp. 339-344.
- Kleinig, J. (1996), The Ethics of Policing, Cambridge.
- Kutnjak-Ivković, S. (2005), Fallen Blue Knights: Controlling Police corruption, New York.
- Lee, T. (2007), Police Corruption – in: Encyclopedia of Police Science, (Greene J.R. ed.), New York, pp. 263-268.
- Loftus, B. (2009), Police Culture in a changing World, New York.
- Newburn, T. /1999/, Understanding and Preventing Police Corruption: Lessons from the Literature, Home Office – Policing and Reducing Crime Unit: Research, Development and Statistics Directorate, London.
http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/fprs110.pdf_download (08.07.2010).
- Prenzler, T. (2009), Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity, Boca Raton.
- Punch, M. (2000), Police Corruption and its Prevention, European Journal on Criminal Policy and Research, 8 (3), pp. 301-324.
- Punch, M. (2003), Rotten orchards: 'pestilence', police misconduct and system failure, Policing and Society, 13(2), 171-196.
- Punch, M. (2009), Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing, London.
- Reiner, R. (2010), The Politics of the Police – fourth edition, Oxford University Press, New York.
- Skolnick, J. /2011/, Justice without Trial: Law Enforcement in Democratic Society – fourth edition, New York.
- Sykes and Matza /2009/, Tehnike neutralizacije (orig. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency, American Sociological Review, Dec. 1957) – in: Teorije u kriminologiji (Ignjatović, Đ., ed), Beograd, pp. 294-299.
- Champion, D. (2001), Police Misconduct in America, Santa Barbara.
- Chan, J. /1997/, Promene u policijskoj kulturi, Izbor, No. 1, pp. 9-30.
- Crank, J. (2004), Understanding Police Culture – second edition, Cincinnati.
- Crank, J. and Caldero M. (2010), Police Ethics: The Corruption of Noble Cause, Cincinnati.

mr Zoran Kesić

Academy of criminalistic and police studies, Belgrade

**ORIGIN AND DEVELOPMENT OF CORRUPT CAREER IN THE POLICE
–CONCEPTION OF „SLIPPERY SLOPE“**

Judging by the frequency of scientific discussion, expert debate and scope of the published literature on corruption the interest in this criminal phenomenon in general does not decrease for years. The reasons for this lie primarily in the consequences that corruption creates on individual and social level and the fact that confrontation this phenomenon is one of the priority tasks in any society that aspires to the rule of law. It is noticeable that the scientists and experts in various fields occupy themselves with the problem of corruption, analyzing the phenomenon from different aspects and its presence in various segments of society. For us it is certainly the most interesting criminological angle of observation and especially one that deals with explanation of the origin and development of police corruption. Although it is part of a systemic problem, “police corruption” is still accompanied by a number of specific features, which can not be seen clearly if they are not separated from the broader context. This applies particularly to the dynamics of corrupt career in the police, to its origin, development and cessation. Despite the expressed doubts that the corrupt career can not be developed in the police and popular belief that corrupt behavior is a set of individual corrupt transactions that are not interrelated and to which the police officers approach spontaneously and unplanned, we will in this work tend to point at the fact that corrupt behavior can be a systematic behavior of individuals and groups of police officers, which not only can become habit, but also can progress toward more serious forms of abuse.

Key words: *police authority, abuse, corruption, career, slippery slope*